

Η ΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ¹

Norbert Christian Wolf*

ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ εφημερίδα *Le Monde*, όπου πολύ σπάνια γίνεται λόγος για την Αυστρία –παρά μόνο για να επανερχόμαστε διαρκώς στους υποτιθέμενους «κακούς ανέμους του ρατσισμού»², διαβάσαμε το Φεβρουάριο του 1993 ένα εντελώς διαφορετικό άρθρο. Ο Alfred Missong, αυστριακός διπλωμάτης, πρώην διευθυντής της Διπλωματικής Ακαδημίας της Βιέννης, αναρωτιέται: «Η Αυστρία: χώρα γερμανική³;» Η υποδηλούμενη απάντηση που διατρέχει όλο το άρθρο είναι ένα κατηγορηματικό «όχι», το οποίο αποβλέπει στο να αλλάξει την αντίληψη που μπορεί να έχουν οι Γάλλοι για την Αυστρία και να την αντικαταστήσει με την αντίληψη που επιθυμεί να δώσει για τη χώρα του το ίδιο το αυστριακό κράτος. Μετά από ένα σύντομο και επιλεκτικό ιστορικό της Αυστρίας, ο αρθρογράφος προσεγγίζει την πολιτισμική πολιτική της Γερμανίας και την ιμπεριαλιστική της φιλοδοξία: αν επικαλεστεί κανείς τη συγκεχυμένη θεωρία της Kulturnation [κουλτούρας του έθνους], τότε η αυστριακή λογοτεχνία και τέχνη απλούστατα θα είχαν προσαρτηθεί από τη Γερμανία, η γερμανόφωνη λογοτεχνία του 20ού αιώνα δεν θα μπορούσε να φθάσει σε μια βαθμίδα παγκοσμιοτητας χωρίς τη συμβολή του «αυστριακού δαιμονίου», δηλαδή ορισμένων συγγραφέων όπως είναι ο Zweig, ο Kafka, ο Werfel, ο Handke ή ο Thomas Bernhard – για να δώσουμε κάποια αντιπροσωπευτικά δείγματα.

Αυτό το άρθρο είναι άξιο ενδιαφέροντος, στο βαθμό που απηχεί τις επίσημες δηλώσεις του αυστριακού κράτους για την παγκόσμια λογοτεχνία και τον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό των άλλων χωρών (ωσάν αυτός να είναι σήμερα η αιτία για το κακό όνομα της Αυστρίας στη Γαλλία και αλλού). Η διεκδίκηση της αυστριακής λογοτεχνίας από το αυστριακό κράτος φαίνεται ακόμη πιο παράδοξη, αν θυμηθούμε ότι ακριβώς τούτο το κράτος και οι εκπρόσωποί του στάθηκαν αδιάφοροι απέναντι στους διεθνώς αναγνωρισμένους Αυστριακούς συγγραφείς, προτιμώντας να εξυμνήσουν ορισμένους συντηρητικούς συγγραφείς των οποίων τα ονόματα σήμερα έχουν λησμονηθεί ακόμη και στην ίδια την Αυστρία. Η πολιτιστική πολιτική της Αυστρίας έως το τέλος της δεκαετίας του 1960 έχει γίνει παροιμιώδης: εντάχτηκε στη σύγχρονη αυστριακή λογοτε-

χνία ως χαρακτηριστική θεματική. Αυτό επιβεβαιώνει και ο Όλερ, ένας από τους πρωταγωνιστές του *Βαδίσματος* [Gehen, 1971] του Thomas Bernhard: «[...] σ' αυτό το κράτος, πάντοτε και αδιάλειπτα, στον εξαιρετικό επιβλήθηκε η σιωπή, του επέβαλαν τη σιωπή μέχρι να τον αναγκάσουν να αυτοκτονήσει. Αν κάποιος αυστριακός νους είναι εξαιρετικός, δεν χρειάζεται να αναμένει κανείς την αυτοκτονία του· είναι ζήτημα χρόνου, στον οποίο και επαφίεται το κράτος. [...] Και όταν αυτοκτονεί –που σημαίνει ότι τον σκοτώνει το κράτος–, είναι τη στιγμή που εξαρτάται περισσότερο παρά ποτέ από τη βοήθεια του κράτους. Η ιδιοφυΐα περιφρονείται και εξοθεύεται στην αυτοκτονία⁴». Εδώ δεν πρόκειται απλώς για έναν πλασματικό λόγο ή για κάποιο ανώδυνο γλωσσικό παιχνίδι του Bernhard, μάστορα στο είδος της ανατροπής των συνόρων ανάμεσα σε μυθολογία και πραγματικότητα· αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται από τη διαθήκη του, όπου ο συγγραφέας απαγορεύει κατηγορηματικά στο αυστριακό κράτος να τον διεκδικήσει.

Από την άλλη μεριά, οι συγγραφείς που παραθέτει ο διπλωμάτης ως παραδείγματα του «αυστριακού δαιμονίου» δείχνουν πολύ καλά την επιθυμία του να κολακεύσει τους γάλλους αναγνώστες για τις λογοτεχνικές επιλογές τους: στην Αυστρία δε θα τολμούσε να επικαλεστεί τον Zweig και τον Werfel ως «μεγάλους εθνικούς συγγραφείς» χωρίς να μνημονεύσει τον Schnitzler, τον Hofmannsthal, τον Musil, τον Broch, την Bachmann και πολλούς άλλους ακόμη· η αυστριακή εθνικότητα του Kafka είναι αμφιλεγόμενη, παρά την ύπαρξη μιας φράσης στο *Ταξιδιωτικό ημερολόγιό* του η οποία συντάσσεται με την αντίληψη για την αυστριακή του εθνικότητα⁵. Ο Handke προτίμησε –εξακολουθεί να προτιμά– να ζει εκτός της Αυστρίας, ενώ η «περίπτωση» του Bernhard δεν τίθεται πλέον υπό

αμφισβήτηση. Το παράδοξο εκλεκτό σώμα των συγγραφέων που επέλεξε ο A. Missong φανερώνει ότι σκοπός του είναι μάλλον να ενθαρρύνει το πλατύ γαλλικό κοινό για τις προτιμήσεις του παρά να το ενημερώσει αντικειμενικά για την προσάρτηση της αυστριακής λογοτεχνίας από τη Γερμανία· μάλιστα φθάνει μέχρι του σημείου να αξιολογεί τη γερμανική λογοτεχνία (με τη στενή σημασία του όρου) του 20ού αιώνα ως αμελητέα ποσότητα, για να αναδείξει το εξαιρετικό μεγαλείο της αυστριακής λογοτεχνίας.

Διότι –όπως διαπίστωσε πρόσφατα ο A. Pfabigan– «η αντίληψη ότι ίσως είμαστε ένα μικρό, εντελώς συνηθισμένο κράτος ενέχει κάτι το προσβλητικό, στο βαθμό που μας καταδικάζει επίσης στην κοινοτοπία⁶». Ωστόσο, είναι αδέξιο να απαντάς στο γερμανικό πολιτισμικό ιμπεριαλισμό με τον αντίστοιχο αυστριακό· πράγματι, πρωτίστως

* Ο Norbert Christian Wolf είναι ειδικός ερευνητής της αυστριακής λογοτεχνίας.

θα έπρεπε να ληφθεί υπ' όψιν ότι η Αυστρία μόνο χαμένη μπορεί να βγει από τον ανταγωνισμό αυτού του επιπέδου, για λόγους που αφορούν την οικονομία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επιπλέον, είναι σαφές ότι αν η αυστριακή λογοτεχνία δεν είχε διακινηθεί από τους γερμανικούς εκδοτικούς οίκους και δεν είχε διαδοθεί σε όλο τον κόσμο από τα Ινστιτούτα Γκαίτε, θα ήταν σήμερα απείρως λιγότερο γνωστή.

Αν στο Βέλγιο η συζήτηση για την ύπαρξη μιας λογοτεχνίας κατεξοχήν βελγικής ενδιαφέρει προπάντων εκείνους που ασχολούνται με τις λογοτεχνικές σπουδές και οι θέσεις τους σε αυτήν τη συζήτηση υπηρετούν μια συγκεκριμένη «διάκριση», στην Αυστρία απεναντίας το ζήτημα μιας λογοτεχνίας ειδικά αυστριακής –ή ακόμη περισσότερο η συχνά επανεμφανιζόμενη φροντίδα να διαφοροποιηθεί η αυστριακή λογοτεχνία από τις άλλες γερμανόφωνες– αφορά σήμερα λιγότερο τους ασχολούμενους με τις λογοτεχνικές σπουδές και περισσότερο τους μορφωτικούς

ακολουθούς, τις πολιτικές προσωπικότητες ή τους εκτελεστές διαθηκικών (ως επί το πλείστον πανεπιστημιακούς). Προφανώς δεν επικρατούσε πάντοτε αυτή η κατάσταση. Στον 19ο αιώνα η αυστριακή γερμανική φιλολογία [Germanistik (πολιτικά ήταν εν γένει deutschnational [εθνικιστική-γερμανική]) δεν ενδιαφερόταν για τη λογοτεχνική παραγωγή –περασμένη ή σύγχρονη– που γεννήθηκε στη δική της επικράτεια· αυτός ο τομέας ανήκε στους συγγραφείς, στους δασκάλους και στους ιδιώτες (καθώς και σε ορισμένους δημόσιους λειτουργούς), οι οποίοι χάρη στις εκδοτικές τους δραστηριότητες, τις βιβλιογραφικές καταγραφές, τη συγγραφή σχολικών εγχειριδίων και ιστοριών λογοτεχνίας τοποθετούνται στην αρχή της κριτικής της αυστριακής λογοτεχνίας⁸.

Ειρωνεία της τύχης: η πρώτη πανεπιστημιακή ιστορία της λογοτεχνίας που καλύπτει το σύνολο της γερμανόφωνης παραγωγής –και εκχωρεί δικαιολογημένα μια θέση στην αυστριακή λογοτεχνία (σφραγισμένη από τον καθολικισμό)– είναι ακριβώς η ιστορία völkisch [λαϊκή], με εθνικοσοσιαλιστικές συνδηλώσεις] του αυστριακού γερμανιστή Josef Nadler⁹. Ο Nadler ως το 1945 ενδιαφερόταν κυρίως για «την κληρονομιά και την αποστολή της Αυστρίας στο γερμανικό χώρο¹⁰». Το 1948 δημοσίευσε μια ιστορία της αυστριακής λογοτεχνίας¹¹ που επικαλείται –μέσω ενός παραλληλισμού που την εποχή εκείνη εξέπληξε– «τα συγγενικά χαρακτηριστικά των ιστοριών του αυστριακού και ελβετικού πνεύματος¹²» και τα οποία παραπέμπουν στις «ρίζες ενός κοινού εδάφους¹³»· έτσι, δεν τίθεται πλέον θέμα «γερμανικής αποστολής». Μετά τον Nadler πολλοί αυστριακοί γερμανιστές της μεταπο-

λεμικής περιόδου (έχοντας διανύσει μια παρόμοια προσωπική πορεία) κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για να συλλάβουν «μια αυστριακή ουσία», παράδοση οντότητα, που την εξελάμβαναν ως μη αναγώγιμη και αχρονική, και η οποία, ως «πνευματική» υπόσταση, έπρεπε να επιτρέψει τη θεμελιώδη διάκριση της από τη σύμμετρή της γερμανική. Σύμφωνα με τον Hubert Lengauer, που υπογράμμισε τη λειτουργία αυτής της αναζήτησης του ουσιώδους, «η προσοχή που εστιάζεται σε μια ιστορική-πολιτισμική ή ιστορική-λογοτεχνική “ουσία” του αυστριακού στοιχείου επιτρέπει να προβούμε σε μια αφαίρεση των γεγονότων που έλαβαν χώρα μεταξύ του 1938 και του 1945 –ωσάν να επρόκειτο για ένα μη αυστριακό μεσοδιάστημα– και να συνεχίσουμε την αναζήτηση του ουσιώδους, δηλαδή να επανασυνδεθούμε με τις παλιές αυστριακές παραδόσεις¹⁴».

Μετά τη δεκαετία του 1970, σε συνειδητή αντιπαράθεση προς τους γερμανιστές της μεταπολεμικής περιόδου που είχαν την έμμονη

ιδέα της «αυστριακής ουσίας», μια νέα γενιά εστίασε την προσοχή της στον ιδιάζοντα χαρακτήρα της αυστριακής λογοτεχνίας: «Γι' αυτή τη γενιά [...] το ζήτημα που τίθεται δεν είναι η ύπαρξη της αυστριακής λογοτεχνίας· παρ' όλα αυτά, εκφράζει τη δυσπιστία της και τον σκεπτικισμό της απέναντι σε αυτό που η παράδοση της λογοτεχνικής ιστορίας, του δοκιμίου και της επιφυλλίδας της κληροδότησε –μερικώς ή εξ ολοκλήρου– ως “ουσιωδώς αυστριακό στοιχείο”, ως στερεότυπο του αυστριακού στοιχείου. Από αυτήν τη σκοπιά, τούτη η γενιά συνδέεται με τις σαφώς ευδιάκριτες τάσεις της σύγχρονης αυστριακής λογοτεχνίας, από τις οποίες άλλωστε έχει επηρεαστεί¹⁵». Τελείωσε η ιδεοληπτική αναζήτηση του αυστριακού στοιχείου ως «καθοδηγητική ιδέα, σύμφωνα με την οποία προέχει η ενεργοποίηση και η απόδειξη της ύπαρξής του¹⁶»· αντικείμενο της

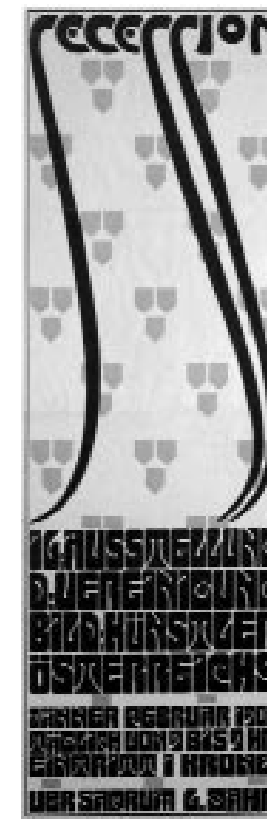
ανάλυσης έχει γίνει η ίδια η υποτιθέμενη εθνική υπεριστορική ουσία. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο Albert Berger, εμπνευσμένος από την *Ideologiekritik* [ιδεολογική κριτική], απαιτούσε να χυθεί άπλετο φως «στην αντίληψη που έχουν οι Αυστριακοί για τον εαυτό τους, στην “αυστριακή ιδέα”, στον αυστριακό μύθο και την πρόσληψη του κατά τη διάρκεια της ιστορίας· και αυτό να γίνει με την ανάληψη της αλληλεξάρτησης όλων των αντιλήψεων περί του αυστριακού στοιχείου σε συνάρτηση με τα πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα¹⁷». Σήμερα, οι έρευνες που αφορούν, επί παραδείγματι, την ανάλυση του λόγου –ή σημειολογία ή η κοινωνιολογία του πολιτισμού– θα μπορούσαν να πορευτούν σε αυτή την κατεύθυνση.

Ακολουθώντας τα πρότυπα των άλλων ιστοριών της (δυτικο-) γερ-

μανικής λογοτεχνίας, η τελευταία Ιστορία της γερμανικής λογοτεχνίας –που εκτείνεται από το 1945 έως σήμερα¹⁸– εξακολουθεί να ενσωματώνει την αυστριακή και ελβετική λογοτεχνία στη δυτικο-γερμανική, ισχυριζόμενη ότι «ήδη από τη δεκαετία του 1950 και μετά οι αυστριακοί και ελβετοί συγγραφείς προτιμούν η πρώτη έκδοση των έργων τους (για να μη μιλήσουμε για τα βιβλία τσέπης) να γίνεται από γερμανικούς εκδοτικούς οίκους [...]. Και προπάντων θεωρείται αυτονόητο ότι το κοινό “είναι υπεράνω των πολιτικών συνόρων”· άλλωστε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι λογοτεχνικές εκπομπές έχουν συμβάλει σ' αυτό αρκετά¹⁹». Μολονότι αυτά τα επιχειρήματα είναι αδιαμφισβήτητα, φαίνεται πως νομιμοποιούν την πλήρη ισοπέδωση των συνθηκών της λογοτεχνικής παραγωγής στις δύο χώρες: η γνώση των ιδιαιτεροτήτων του συστήματος των συνθηκών της λογοτεχνικής παραγωγής²⁰ στην Αυστρία μετά το 1945 έχει προοδεύσει τόσο πολύ, ώστε μια επιστημονική μελέτη –με

την εμπειρική και ιστορική σημασία της– είναι αδύνατον πλέον να την αγνοήσει. Παραδείγματος χάριν, για την Αυστρία μπορεί κανείς να επικαλεστεί το ακόλουθο χαρακτηριστικό γεγονός: «Μεταξύ των παλαιών οπαδών του “αυτρο-φασιστικού” κράτους (αυταρχικό, καθολικό, αντιναζιστικό καθεστώς μεταξύ του 1933 και του 1938), πολλά άτομα που συμμετείχαν στην πολιτισμική παραγωγή επέζησαν της εθνικοσοσιαλιστικής κυριαρχίας (1938-1945) όχι ως οπαδοί αυτού του καθεστώτος αλλά ως θύματα, και συνεπώς δεν συμβιβάστηκαν²¹». Στο πολιτισμικό επίπεδο αυτό είχε ως συνέπεια όχι μόνο τη μαζική επιστροφή στο πνεύμα της περιόδου 1933-1938, αλλά κυρίως την υπέρμετρη επαρχιακή «αντιδραστική παραδοσιοκρατία²²» –μια εξέλιξη που τελικά ωφέλησε και τους πρώην ναζιστές. Θα μπορούσε κανείς επίσης να επικαλεστεί τη σχετικά ισχυρή σημασία του έτους 1968, το οποίο στην Αυστρία –παρά την απουσία μιας ρήξης τόσο καθαρής όσο και στη Γερμανία, και μάλιστα εξαιτίας των αλλαγών που δρομολογήθηκαν στην Αυστρία με αργότερους ρυθμούς– είχε άλλες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές επιπτώσεις.

Αντί να επιδοθούμε σε μια ευρεία έρευνα των συνθηκών της λογοτεχνικής παραγωγής στην Αυστρία, αντί να αναλύσουμε το βαθμό συγκρότησης του αυστριακού λογοτεχνικού πεδίου, τις δομικές ιδιαιτερότητες και ασυνέχειές του (απόρροια της θέσης του εντός του γερμανόφωνου λογοτεχνικού πεδίου), κ.λπ., εδώ θα καταθέσουμε απλώς κάποιες ενδείξεις που θα μας δώσουν τη δυνατότητα να διευκρινίσουμε το πολυσύνθετο του προβλήματος. Όπως συμβαίνει στην περίπτωση των σχέσεων του Βελγίου με τη Γαλλία²³, οι συ-

γραφείς που γράφουν στην Αυστρία κινούνται σε ένα «χώρο δυνατοτήτων» τελείως ιδιότυπο, που ξεχωρίζει καθαρά από το γερμανικό χώρο, έστω και επειδή η πλειονότητα των σύμφωρων εκδοτικών οίκων (Suhrkamp, Fischer, Rowohlt, κ.λπ.) βρίσκεται εκτός της χώρας (εξ ου και οι ιδιότυπες οικονομικές και πολιτισμικές συνέπειες)²⁴. Το διακριτικό γνώρισμα της κατάστασης στην Αυστρία είναι ακριβώς η διασταύρωση και η επαλληλία των διαφορετικών κοινωνικών, πολιτισμικών σχέσεων και των οικονομικών εξαρτήσεων, συνεπώς η δυνατότητα δημιουργίας νέων και ιδιότυπων σχηματισμών. Ο τσέχος συγκριτολόγος Slavomir Wollmann, προσπαθώντας να δώσει μια εικόνα του σχηματισμού του λογοτεχνικού χώρου στον 19ο αιώνα, κατέγραψε το «γεγονός της συμμετοχής του συγγραφέα και του έργου σε πολλές δομές και σε πολλούς κύκλους σχέσεων²⁵», και υπογράμμισε το γεγονός ότι «η υπερεθνική λογοτεχνική δομή της μοναρχίας του Δούναβη δημιούργησε ένα ανοικτό σύστημα, το

οποίο αναπτύχθηκε μέσω της συνεργασίας, του ανταγωνισμού και ενός συνεχούς διανταγωνισμού με πολλά εθνικά και διεθνή συστήματα –υπό την επίδραση εξωτερικών παραγόντων καθώς και ορισμένων δυνάμεων που ενυπήρχαν στην ίδια τη λογοτεχνία²⁶». Αυτή η ανάλυση ίσως ισχύει και για πιο πρόσφατες χρονικές περιόδους.

Σε ό,τι αφορά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, παρά τις δομικές αναλογίες η σύγκριση με το Βέλγιο (σήμερα είναι περισσότερο πολύγλωσση χώρα από την Αυστρία) παρουσιάζει χαρακτηριστικές διαφορές, οι οποίες δείχνουν μια αξιοσημείωτη εξέλιξη των προσίδων νόμων της αυστριακής λογοτεχνικής ζωής: αν οι βέλγοι συγγραφείς έχουν στη διάθεσή τους ένα συγκεκριμένο αριθμό εθνικών λογοτεχνικών θεσμών (εκδόσεις, εφημερίδες, θέατρα), παρ' όλα αυτά δεν έχουν εκείνες τις ειδικές θε-

σμικές καθιερωτικές αρχές που καθιστούν δυνατή τη συγκρότηση του λογοτεχνικού πεδίου²⁷. Απεναντίας, η Αυστρία (ακόμη και αν στερείται ενός ολοκληρωμένου λογοτεχνικού πεδίου) είναι εν μέρει εφοδιασμένη με αυτές τις αρχές: επί παραδείγματι, το Burgtheater στη Βιέννη ή τα εθνικά λογοτεχνικά βραβεία. Επιπλέον η Γερμανία, σε αντίθεση με τη Γαλλία, δεν είναι χώρα συγκεντρωτική, πράγμα που σχετικοποιεί το βάρος των κυρίαρχων πολιτισμικών αρχών εντός της χώρας (παράγοντας που καθιστά την ετερότητα της αυστριακής κουλτούρας λιγότερο ευδιάκριτη και την κάνει να εμφανίζεται –από τη γερμανική οπτική γωνία– σαν περιφερειακή παραλλαγή της γερμανικής κουλτούρας).

Η συγκρότηση του εθνικού δημόσιου χώρου –που σφραγίστηκε από την ιδιαιτερότητα του αυστριακού τοπίου των μέσων μαζικής

ενημέρωσης, σαφώς λιγότερο εξελιγμένου απ' ό,τι στη Γερμανία και του οποίου η μορφή έχει συνεπώς συγκεκριμένες ιδιότητες— συμπίπτει με μια εν μέρει αυτόνομη λογοτεχνική παράδοση. Αν εξετάσουμε τα μαθήματα λογοτεχνίας στο αυστριακό σχολείο και στο πανεπιστήμιο, θα δούμε να προβάλλει —από τα κείμενα του 19ου αιώνα και μετά— ένας λογοτεχνικός κανόνας που διαχωρίζεται σαφώς από τον αντίστοιχο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, πράγμα που συνεπάγεται, για τους κοινωνικοποιημένους συγγραφείς της Αυστρίας, και ειδικές συνθήκες λογοτεχνικής παραγωγής. Πέρα από τις διαλογολογικές παραδόσεις, η ίδια η ιστορία της Αυστρίας παράγει μια πολιτισμική μνήμη που αναπόφευκτα διαφοροποιείται από την αντίστοιχη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και συνάμα παράγει μια συγκεκριμένη λογοτεχνική παράδοση. Η λογοτεχνική ζωή ενός ανεξάρτητου κράτους δεν μπορεί παρά να χαρακτηρίζεται από το σύνολο αυτών των παραγόντων.

Ωστόσο, δεν θα έπρεπε να πιστεύουμε ότι είναι δυνατό να κατανοήσουμε την αυστριακή λογοτεχνία εντελώς ανεξάρτητα από τη γερμανική, κάθε άλλο. Από την άλλη μεριά, η ιστορική και κοινωνιολογική λογοτεχνική κριτική δεν μπορεί παρά να οδηγεί σε παραχαράξεις, αν αναλύει τη γερμανόφωνη λογοτεχνία που κατάγεται από τη μοναρχία των Αψβούργων και πολύ αργότερα από τις δύο Αυστριακές Δημοκρατίες ορίζοντας ως αποκλειστική αφετηρία της το κοινωνικο-ιστορικό και ιστορικο-πολιτισμικό φόντο της Πρωσίας και εν συνεχεία της Γερμανίας του 1871. Πέρα από τα ειδικά κοινωνικά δεδομένα, επιβάλλεται να λάβουμε υπ' όψιν την ιστορική συνείδηση κάθε συγκεκριμένου συγγραφέα, για να κατορθώσουμε να συλλάβουμε το ζήτημα που αφορά τη θέση της αυστριακής λογοτεχνίας στους κόλπους της συνολικής γερμανόφωνης λογοτεχνίας. Προφανώς δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι πολιτισμικές και εθνικές ταυτότητες δεν είναι «φυσικές» οντότητες, ταυτόσημες προς τον εαυτό τους· καθώς είναι πάντοτε «τεχνητές», παράγωγα των λόγων, οφείλουν να υπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα, και καθώς ενεργοποιούνται πάντοτε μέσα σε ιδιαίτερα συμφραζόμενα, είναι προικισμένες με ιδιαίτερες λειτουργίες.

Ακριβώς στην ακμή της ηγεμονίας του Αυτοκράτορα Φραγκίσκου Ιωσήφ (1848-1916) εμφανίζεται μια νέα λογοτεχνική πρακτική της γερμανικής γλώσσας, καθώς και η ιδέα μιας κατεξοχήν αυστριακής ταυτότητας των γερμανόφωνων συγγραφέων που εδρεύουν στην εδαφική επικράτεια των Αψβούργων. Ο κρατικός πατριωτισμός, εξίσου ευδιάκριτος και στη λογοτεχνική παραγωγή, προσανατολι-

ζόταν ρητά εναντίον της πολιτισμικής ηγεμονίας των προτεσταντικών εδαφικών περιοχών και κυρίως κατά της πρωσιικής κυριαρχίας· ωστόσο, ο πατριωτισμός αυτός δεν εκλαμβάνόταν ως αντιτιθέμενος στη σύνολη γερμανική κουλτούρα, αλλά ως αναπόσπαστο μέρος της²⁸. Από τον 19ο αιώνα, όταν ήταν ακόμη δυνατές οι διάφορες πολιτικές επιλογές για τις σχέσεις μεταξύ της Αυστρίας και των άλλων γερμανικών εδαφικών περιοχών, η πραγματική πολιτική κατάσταση έδειχνε εντούτοις πως είχε εκμηδενίσει τις ψευδαισθήσεις για μια ενιαία γερμανική ταυτότητα που θα θεμελιωνόταν πάνω σε μια πολιτισμική και λογοτεχνική βάση. Οι αυστριακοί συγγραφείς έδειχναν να πιστεύουν ότι η «γερμανική εθνική ενότητα» μπορούσε να υλοποιηθεί μόνο αν αναφερόταν σε μια κοινή μυθική καταγωγή ή, αρνητικά, αν εξέφραζε τη διαφοροποίησή της από τους άλλους λαούς με επιθετικό τρόπο. Η πολιτισμική και λογοτεχνική συνείδηση της μοναρχίας των Αψβούργων επί πολλές δεκαετίες παρέμενε γενικά αμφίσημη²⁹.

τον εθνικοσοσιαλισμό και τον παγκόσμιο πόλεμο και έθεσε στην ημερήσια διάταξη την ανασυγκρότηση της χώρας³⁰. Από το 1945 και μετά η ύπαρξη της αυστριακής ταυτότητας και εθνικότητας δεν τίθεται σοβαρά ως αντικείμενο συζήτησης· οι αυστριακοί διανοούμενοι δεν ενδιαφέρονται πλέον για το —απαρχαιωμένο— ζήτημα της εθνικής ένταξης. Για τις μεταπολεμικές γενιές η Γερμανία θεωρείται ξένη χώρα στον ίδιο βαθμό με τη γερμανική Ελβετία. Η γερμανική ενοποίηση έγινε αντιληπτή σαν εξωτερικό γεγονός. Για τον ιδιοφυή χημικό Χολλενστάινερ —που υποτιμήθηκε τόσο επονεύδιστα από το αυστριακό κράτος— ο Όλερ, ο γνωστός μας ήρωας του αφηγήματος του Bernhard, θα πει το εξής: «Δεν μπορούσε να πάει στη Γερμανία, γιατί αυτή η χώρα τού ήταν υπερβολικά ξένη και στον ύψιστο βαθμό απεχθής. [...] Ένας άνθρωπος σαν τον Χολλεν-

στάινερ [...] είναι ανίκανος να παεί στη Γοττίγγη, προπάντων ανίκανος να πάει στη Γερμανία· ένας τέτοιος άνθρωπος προτού πάει στη Γερμανία, αυτοκτονεί³¹».

Πρόσφατα, το ενδιαφέρον εστιάστηκε σε ορισμένους αυστριακούς συγγραφείς επειδή εξέφρασαν τη βούλησή τους να μεταναστεύσουν στο βορρά για πολιτισμικούς και πολιτικούς λόγους. Η Efriede Jelinek, προβλέποντας ένα σκάνδαλο στο θέατρο της Βιέννης —που προφανώς δεν έλαβε χώρα (χάρηκε ή απογοητεύτηκε;)— φοβήθηκε ότι θα έπρεπε να εγκαταλείψει τη χώρα. Ο Gerhard Roth, ανήσυχος λόγω της επιτυχίας του Haider στις εκλογές, άρχισε να αναζητά ένα καταφύγιο πιστεύοντας ότι θα το βρει στη Γερμανία. Ο Robert Menasse έφτασε μάλιστα στο σημείο να ισχυριστεί —σε ένα συνέδριο στη Φρανκφούρτη— ότι «η Αυστρία σήμερα οφείλει να προσαρτηθεί εκ νέου στη Γερμανία, αλλά τούτη τη φορά για λόγους αντιφασιστικούς», φράση που εκτός των άλλων υπονοεί ότι το σύνολο του αυστριακού πληθυσμού επέλεξε αυτοβούλως, το 1938, την προσάρτηση στη Γερμανία, μάλιστα, και κυρίως, για φασιστικούς λόγους, γεγονός που αποτελεί *polens volens* εξύβριση των θυμάτων, στα οποία συγκαταλέγεται και η οικογένεια του συγγραφέα όπως ο ίδιος το έχει διευκρινίσει σε άλλες συγκυρίες.

Ο βιεννέζος συγγραφέας Antonio Fian —που ασφαλώς δεν μπορεί να κατηγορηθεί ότι ανήκει στη δεξιά— πρόσφατα έστρεψε την κριτική του σε αυτήν τη βούληση φυγής και προσάρτησης³²: η υπόθεσή του είναι ότι «ο Roth, ο Menasse, κ.ά., των οποίων η σταδιοδρομία συμπύπτει με το απόγειο του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στην Αυστρία, αναμειγνύουν τα πράγματα και συγχέουν την παρακμή του κόμματος, ενδεχομένως την πτώση του, με την καταστροφή της Δημοκρατίας». Η προκλητική κρίση του Fian για τους τόσο ταραγμένους αυστριακούς συγγραφείς οδηγεί στη θεμελιακή κριτική ενός εξαιρετικά εύκολου μηχανισμού αντίστασης των διανοουμένων: «Η αξία τους συνίσταται στο ότι έδωσαν μεγάλη προσοχή στα κατάλοιπα και τα ανακλαστικά του ολοκληρωτισμού· φαίνεται όμως ότι η βουτιά τους στο ολοκληρωτικό στοιχείο ήταν υπερβολική [...]. Είναι αυτονόητο να θεωρούν οι ίδιοι την κριτική τους στάση εξαρχής θαρραλέα και ριψικίνδυνη· αν τώρα κάποιοι άλλοι —συνγά άδικα— τους ασκούν κριτική, τότε φρονούν ότι αυτή δεν στρέφεται μόνον εναντίον των θέσεών τους αλλά και εναντίον των ίδιων ως προσώπων». Στην επιθυμία της πολιτικής μετανάστευσης και στην αισθητικοποίηση ενός αποκαλυπτικού οράματος ο Fian αντιπαράθετε τα ακόλουθα επιχειρήματα: «[...] Ας υποθέσουμε ότι συμβαίνει μια αναστάτωση, ας

υποθέσουμε —ευχόμενοι ταυτόχρονα να μη συμβεί ποτέ κάτι τέτοιο— ότι ο Haider γίνεται καγκελάριος: σ' αυτή την περίπτωση η θέση τους δεν θα έπρεπε να είναι εδώ; Δεν θα ήταν απαραίτητο να ακουστεί εδώ η φωνή τους;»

Ο Fian μέμφεται τον Menasse κυρίως για τις νέες γερμανόφιλες φαντασιώσεις του, τις οποίες εξηγεί με τον ακόλουθο τρόπο: «Για να μπορέσουν να ζήσουν, οι αυστριακοί συγγραφείς πρέπει να στραφούν στη γερμανική αγορά. Εν όψει μιας επικείμενης έκθεσης βιβλίου με θέμα την Αυστρία συνιστάται στους συγγραφείς να εμφανίζονται, να επιδεικνύονται. Είναι ευνόητο ότι πρέπει να είσαι ευχάριστος σε εκείνους με τους οποίους θέλεις να κλείσεις μια εμπορική συμφωνία, να τονίσεις ότι δεν συγκαταλέγεσαι σε εκείνα τα μισητά άτομα —που ενσαρκώνουν το στερεότυπο του Αυστριακού έτσι όπως το έχουμε διαμορφώσει εμείς οι ίδιοι—, τους καιροσκοπούς, τους υπάκουους στην αυθεντία, τους τσανα-

κολαίφτες, τους δουλόφρονες. Επίσης δεν είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς ότι ο προσκεκλημένος οφείλει να προσφέρει δώρα». Προφανώς το «δώρο» του Menasse θυμίζει τη συνηγορία του Musil υπέρ της προσάρτησης των τελευταίων γερμανόφωνων εδαφικών περιοχών της μοναρχίας του Δούναβη στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Η επιχειρηματολογία του Fian στηρίζεται στην υπόθεση ότι εκείνος που αυτεπονομάστηκε «επίγονος του Musil» εργάζεται μάλλον για να πουλήσει τα έργα του παρά για να βρει τις πραγματικές πολιτικές επιλογές: αν ο Menasse είχε επεκτείνει τις αναφορές τους στα πλεονεκτήματα της προσάρτησης της Αυστρίας από το «μεγάλο γερμανό αδελφό» σε γαλλικό συνέδριο (παρεμπιπτόντως, η Γερμανία αγωνίζεται επίσης εναντίον του ρατσισμού και της ξενοφοβίας), τότε η υπο-

δοχή του δεν θα ήταν τόσο θερμιά.

Αν πρόκειται πράγματι για απλό δώρο, αυτό το παράδειγμα επιβεβαιώνει παραδόξως ότι η «αυστριακή ταυτότητα» των αυστριακών συγγραφέων και κατ' επέκταση η ταυτότητα της αυστριακής λογοτεχνίας —τουλάχιστον στην προοπτική του υποτιθέμενου «γερμανικού ζητήματος»— σήμερα δεν εγείρουν κανένα πρόβλημα. Σε τι συνίστανται λοιπόν η αυστριακή ταυτότητα και ετερότητα, έτσι όπως διαρθρώνονται και εκδηλώνονται σε συγκεκριμένα λογοτεχνικά κείμενα; Για τους γερμανούς και αυστριακούς δοκιμιογράφους, επιφυλλιδογράφους και κριτικούς της λογοτεχνίας το ερώτημα αυτό —που εδώ εσκεμμένα το αφήνουμε σε εκκρεμότητα— θα παραμένει για πολύ καιρό θέμα αμφιλεγόμενο. Ας ευχηθούμε να μην έχουν την ίδια μοίρα με τον γερμανιστή W, «διάσημο για τις εξορμήσεις

του σε υψηλότερες περιοχές», ο οποίος «αναζητώντας την Αυστρία μες στη γερμανόφωνη λογοτεχνία έφτασε στο σημείο να πέσει σε βάραθρο³³».

Μετάφραση από τα γαλλικά: Βαγγέλης Μπιτσώρης
(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης - Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 27, Ιούνιος 1996.
2. L. Rosenzweig, *Le Monde*, 23 Φεβρουαρίου 1995, σελ. 1.
3. A. Missong, *Le Monde*, 27 Φεβρουαρίου 1993, σελ. 8.
4. T. Bernhard, *Gehen*, Suhrkamp, 1971, σελ. 34.
5. F. Kafka, *Tagebücher 1910-1923*, Fischer, 1993, σελ. 456.
6. A. Pfabigan, «Die große Stunde unseres Hasses», *Die Presse*, 8 Απριλίου 1995, σελ. 1-2.
7. P. Bourdieu, «Existe-t-il une littérature belge? Limites d'un champ et frontières politiques», *Etudes de lettres*, 3, 1985, σελ. 3-6, 3.
8. W. Michler, «Das Material für einen österreichischen Gervinus», στο W. Schmidt-Dengler, J. Sonnleitner, K. Zeyringer (εκδ.), *Literaturgeschichte: Österreich, Prolegomena und Fallstudien*, (Philologische Studien und Quellen, 132), Βερολίνο 1955, σελ. 181-212.
9. *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*, J. Habbel, Ratisbonne, 1912-1918. Η έκδοση που εκφράζει περισσότερο τις ναζιστικές θεωρίες είναι αυτή που δημοσιεύτηκε με τον τίτλο *Literaturgeschichte des deutschen Volkes*, 4 τόμοι, Proryläen, Βερολίνο, 1938-1941.
10. Τίτλος συλλογικού έργου που δημοσιεύτηκε υπό την εποπτεία του J. Nadler και του H. v. Srbik: *Österreichs Erbe und Sendung im deutschen Raum*, Pustet, Ζάλτσμπουργκ και Λειψία, 1936.
11. J. Nadler, *Literaturgeschichte Österreichs*, Linz, 1948.
12. *Avt.*, σελ. 10.
13. *Avt.*, σελ. 12.
14. H. Lengauer, «Kulturelle und nationale Identität. Die Deutschösterreichische Problematik im Spiegel von Literatur und Publizistik der liberalen Ära (1848-1873)», στο H. Lutz, H. Rumpler (εκδ.), *Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert*, Oldenburg, Μόναχο, 1982, σελ. 189-211, 190.

15. A. Berger, «Überlegungen zum Begriff der "österreichischen Literatur" in der Forschung», στο *Sprachkunst* 14, 1983, σελ. 37-46, 45.
16. *Avt.*, σελ. 46.
17. *Avt.*
18. W. Barner (εκδ.), *Geschichte der deutschen Literatur von 1945 bis zur Gegenwart*, Beck, Μόναχο, 1994.
19. *Avt.*, σελ. XVII.
20. S. P. Scheichl, «Weder Kahlschlag noch Stunde Null. Besonderheiten des Voraussetzungssystems der Literatur in Österreich zwischen 1945 und 1996», στο A. Schöne (εκδ.), *Kontroversen, alte und neue*, τόμ. 10, Niemeyer, Τυβίγγη, 1986, σελ. 37-51, 37.
21. *Avt.*, σελ. 42.
22. *Avt.*, σελ. 45.
23. P. Aron, «Littérature belge ou littérature de Belgique?», *Liber*, 21-22, 1995, ελ. 24-26.
24. T. Rotschild, «Österreichische Literatur», στο K. Briegleb, S. Wigel (εκδ.), *Gegenwartsliteratur seit 1968*, Μόναχο, Βιέννη, 1992, σελ. 682.
25. S. Wollmann, *Die Literaturen in der österreichischen Monarchie im 19. Jahrhundert in ihrer Sonderentwicklung*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1994, σελ. 10.
26. *Avt.*, σελ. 14.
27. P. Bourdieu, *ό.π.*, σελ. 3.
28. N.C. Wolf, «Konfessionalität, Nationalität und aufgeklärter Patriotismus», στο W. Schmidt-Dengler, J. Sonnleitner, K. Zeyringer (εκδ.), *Konflikte-Skandale-Dichterfehden in der österreichischen Literatur*, E. Schmidt, Βερολίνο 1995, σελ. 36-67.
29. H. Lengauer, *ό.π.*, σελ. 193, 201, 211.
30. R. Wischenbart, στη βιβλιοκρισία του για το κείμενο του Félix Kreissler, «La prise de conscience de la nation autrichienne», στο K. Bartsch, D. Goltschnigg, G. Melzer (εκδ.), *Für und wider eine österreichische Literatur*, Athenäum, Königstein/Ts, 1982, σελ. 185-187, 187.
31. T. Bernhard, *ό.π.*, σελ. 34.
32. A. Fian, «Kassandra auf der Flucht. Über die Widerstandsfähigkeit einiger prominenter österreichischer Schriftsteller», *Der Standard*, 20 Μαΐου 1995, σελ. 41.
33. R. P. Gruber, «Standpunkt und Standplatz. Nachrichten vom Österreichischen in der deutschsprachigen Literatur», στο K. Bartsch, D. Goltschnigg, G. Melzer (εκδ.), *ό.π.*, σελ. 175-180, 175.